

ками. Листя оберненояйцеподібне або вузько еліптичне до 25 см завдовжки, шкірясте, блискуче, темно-зелене, голе зверху, знизу коротко опушене, рудувате, загострене на верхівці та клиновидне біля основи. Квітки великі – 15–22 см в діаметрі, молочно-білі, запахні. Пелюсток 6–12, вони яйцевидні або овальні. Плоди – багатолістянка, прямостояча – 8–12 см завдовжки. Насіння в рожево-червоній оболонці. Цвіте з травня по вересень, поодинокі квітки є ще у жовтні, листопаді. Плодоносить у жовтні-листопаді. Досить поширена в природі на півдні Північної Америки: від Вірджинії до Флориди та від Кароліни до Арканзасу і Техасу. Культивується на Південному узбережжі Криму. У 100-річному віці вона там сягає 19 м заввишки з діаметром стовбура понад 60 см. Відносно морозостійка, витримує короточасні морози до 17–20 °С. Виблаглива до ґрунтів, гарно цвіте на вологому, глибоко дренажному, родючому глинистому або супіщаному ґрунті. Погано переносить сухі вапнякові землі. Розмножується насінням, яке швидко втрачає схожість, тому його потрібно стратифікувати. Витривала в місцевих умовах.

Магнолія великоквіткова – одна з найдекоративніших. Використовується в ландшафтному садівництві для створення алей, груп у парках та солітер них насаджень. Перспективна як лікарська рослина – її листя містить велику кількість ефірних олій. У культурі на Південному узбережжі Криму відомі декілька форм магнолії великоквіткової: "Ferruginea" – листки великі до 18 см завдовжки, знизу опушені; квітки до 20 см в діаметрі; "Lanceolata" – дерево з вузько пірамідальної кроною, листя подовжено ланцетне або подовжено еліптичне, знизу менш опушене; "Rotundifolia" – листя округле до 15–16 см завдовжки, квітки до 15 см в діаметрі.

У Ботанічному саду ім. акад. О. В. Фоміна у субтропічній оранжереї зростає більш ніж 80-річне дерево магнолії великоквіткової; щорічно з квітня по вересень гарно квітує. У відкритому ґрунті також ведуться інтродукційні спроби адаптації магнолії великоквіткової. Так, 2 (10 і 15 річні) екземпляри цієї магнолії зимують у відкритому ґрунті вже три зими (2008–2010рр.) із прикриттям кореневої системи шаром (20 см) сухого листя.

Висновки. Представлено 5 видів листопадних, напівлистопадних та вічнозеленої магнолій, батьківщиною яких є Північна Америка. Усі види магнолій надзвичайно декоративні, зимостійкі в умовах помірного клімату Полісся та Лісостепу України, окрім, поки, що *M. grandiflora*, хоча інтродукційна робота з нею проводиться. З метою поповнення асортименту рослин у місці гарноквітучими екзотичними формами, рекомендуємо: використовувати північно-американські види магнолій для озеленення у міських парках, скверах, садах з метою створення стилізованих проектів та композицій при використанні у ландшафтному мистецтві.

1. Коршук Т. П., Палагеча Р. М. Магнолії (*Magnolia L.*). / Монографія – К., 2007. 2. Минченко Н. Ф., Коршук Т. П. Магнолії на Україні. – К., 1987. 3. Палагеча Р. М., Таран Н. Ю., Бацманова Л. М. Фізіологія зимостійкості та інтродукції деяких видів роду магнолії (*Magnolia L.*) в умовах Київського Полісся / Монографія. – К., 2009. 4. *Candolle A. P. De Magnolia Kegni Vegetabilis Sistema Naturale // Magnolia. – 1817.* 5. *Cicuzza D., Newton A., Oldfield S. The Red List of Magnoliaceae. – Cambridge, UK, 2007.* 6. *Dandy J.E. Key to the species of Magnolia // J. Roy Hort. Soc. 1927 – 52 pt 1. – P.260–264.* 7. *Hiroshi Azuma, Leonard B Thien and Shoichi Kawano. Molecular Phylogeny of Magnolia (Magnoliaceae) Inferred from cpDNA Sequences and Evolutionary Divergence of the Floral Scents // Journal of Plant Research., 1999. – V: 112, N: 3, P.291–312.* 8. *Linnaeus C. Genera Plantarum Ed. 5 Magnolia. – Holmiab: Salvii. – 1954.*

Надійшла до редколегії 11.10.11

УДК 502.753(474.61)

М. Перегрим, канд. біол. наук

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СПИСКУ РЕГІОНАЛЬНО РІДКІСНИХ СУДИННИХ РОСЛИН ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наведено пропозиції щодо вдосконалення існуючого списку регіонально рідкісних судинних рослин Луганської області.

Proposals for improvement of the existing list of regional rare vascular plants of Lugans'k region are given in the article.

Склад флори кожного адміністративного регіону характеризується наявністю певної кількості видів, які перебувають на межі свого ареалу або видів, що трапляються у складі угруповань, які знаходяться у цьому регіоні на межі поширення, крім того у складі флори завжди є певна кількість декоративних і ресурсних видів. Сукупності видів з вищезгаданих груп зазвичай надають регіональним флорам неповторність і специфічність. Проте такі види в Україні дуже рідко охоплені охороною на державному рівні, оскільки в межах країни вони можуть бути звичайними, траплятися достатньо часто і мати стійку популяцію. Разом з тим на території того чи іншого регіону ці види можуть бути надзвичайно рідкісними або взагалі перебувати на межі зникнення у наслідок природних причин або тривалого впливу антропогенного фактору. Тому, збереження подібних видів рослин в межах конкретних регіонів є важливим завданням, оскільки успіхом цієї справи є збереження унікальності кожної з регіональних флор.

У нашій державі право на охорону рослин на регіональному рівні закріплено законодавчо відповідно до частини 2 статті 43 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", статей 15, 19, 20, 39, 40 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", статей 26, 30 Закону України "Про рослинний

світ". Ця нормативна база є підставою для складання і юридичного затвердження переліків або списків регіонально рідкісних рослин, що не включені до "Червоної книги України", в адміністративних регіонах України на рівні областей та Автономної республіки Крим. Значення таких списків є вкрай важливим, оскільки вони дозволяють не тільки забезпечити охороною конкретний вид, але є і основою для створення нових природно-заповідних територій у місцях зростання цих видів.

На сьогодні більше половини областей України мають такі затверджені списки рослин, проте Луганська область є лідером за кількістю редакцій власного регіонального списку [16–18]. І хоча остання редакція списку Луганської області була затверджена обласною радою 3 грудня 2009 р., на сьогодні він вже потребує переробки і оновлення. Причинами цього є, по-перше, публікація нової редакції "Червоної книги України" [21], і, по-друге, публікація нових флористичних відомостей з регіону [9–12, 14, 15 та ін.], більшість з яких не врахована у останньому варіанті списку. У зв'язку з такою ситуацією, вважаємо необхідним розробити рекомендації щодо вдосконалення існуючого списку регіонально рідкісних рослин Луганської області, оскільки це дозволить покращити стан охорони рослин в регіоні, і буде наочним прикладом ведення і поновлення регіонального списку для інших областей.

Матеріали та методи. Предметом нашого розгляду був список зі 184 видів судинних рослин наведений у додатку до рішення №32/21 Луганської обласної ради від 3 грудня 2009 р. "Про затвердження переліку видів рослин, не занесених до Червоної книги України, що підлягають особливій охороні на території Луганської області" (далі – "Перелік") [17].

При розробці рекомендацій до "Переліку" використані результати власних польових досліджень, які проводились на території Луганської області протягом останніх 10 років (2001–2011 рр.), результати критичного опрацювання гербарних матеріалів Донецького ботанічного саду НАН України (DNZ), Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (КВ), Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України (КВНА), Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КВНУ) і Луганського національного аграрного університету, а також результати опрацювання літературних джерел.

Назви рослин наводяться згідно до зведення С. Л. Мосякіна і М. М. Федорончука [22].

Результати та їх обговорення. За результатами аналізу "Переліку" [17] пропонується:

1. Виключити зі складу "Переліку" 19 видів рослин, які були включені до третього видання "Червоної книги України" [21], оскільки наявність таких видів суперечить його повній офіційній назві [17]: *Adonis vernalis* L., *Asplenium x heufleri* Reichardt, *Astragalus henningii* (Steven) Klokov разом з синонімічним *A. novoascanicus* Klokov, *A. sareptanus* A. Becker, *A. testiculatus* Pall., *Crambe aspera* M.Bieb., *C. tatarica* Sebeok, *Erysimum cretaceum* (Rupr.) Schmalh як синонім до *E. ucranicum* J. Gay, *E. krynkense* Lavrenko, *E. ucranicum* J. Gay, *Hyacinthella pallasiiana* (Steven) Losinsk., *Iris furcata* Bieb., *Jurinea talijevii* Klokov., *Matthiola fragrans* Bunge, *Pulsatilla patens* (L.) Mill., *P. pratensis* (L.) Mill., *Syrenia talijevii* Klokov та *Tragopogon donetizicus* Artemcz.

2. Виключити з "Переліку" 2 види, які включені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи [7] (*Astragalus pallescens* M. Bieb., *Vincetoxicum rossicum* (Kleopov) Barbar.), 6 видів, які включені до Європейського Червоного списку [19] (*Crataegus ucrainica* Pojark., *Orites hellmannii* (Claus) Klokov, *Senecio borysthenicus* (DC.) Andr. ex Czern., *Tragopogon tanaiticus* Artemcz., *Vincetoxicum intermedium* Taliev, *Viola lavrenkoana* Klokov) і 2 види, які включені до додатків Бернської конвенції [3] (*Jurinea cyanoides* (L.) Rchb., *Ostericum palustre* (Besser) Besser). Така пропозиція є актуальною, оскільки названі списки і Бернська конвенція є документами, що визнаються в Україні на державному рівні, і тому їх дублювання у регіональному списку – недоречно.

3. Повторно включити до "Переліку" *Aconitum rogoviczii* Wissjul., який з незрозумілих причин відсутній у його останній редакції [17] на відміну від передостанньої [16]. Наголошуємо, що цей лісовий вид є дуже рідкісним на території Луганської області, і на сьогодні відомий всього з шести місцезнаходжень у Перевальському і Антрацитівському районах [8, 15].

4. Включити до "Переліку..." наступні 16 видів рослин: *Asperula graveolens* M. Bieb. ex Schult. et Schult. fil.: рідкісний для Луганської області вид, поширений переважно по долинах річок Лугань та Сіверський Донець. За В. М. Остапко [8] для території області наводиться 8 місцезнаходжень.

Convallaria majalis L.: високо декоративний вид, який користується широким попитом серед населення. У долині р. Сіверський Донець популяції численні і мають значну площу, однак, викликають стурбованість майже всі відомі

популяції з території Донецького кряжа, де їх площі не перевищують 0,03 га з щільністю 3 – 15 особин/м².

Corydalis paczoskii N.Busch: декоративний вид, який нещодавно виявлено у двох місцезнаходженнях (Лутугінський і Перевальський райони області), площа популяції приблизно складає 0,01 і 0,5 га відповідно. Вид регіонально охороняється у Донецькій області [20].

Corylus avellana L.: вид знаходиться на східній межі ареалу, раніше наводився для території Донецького кряжа у Луганській області, де, ймовірно, зник. На сьогодні відомий з Серебрянського лісництва Кременського ДЛМГ, Лисичанського і Старобільського районів.

Gagea bohemica (Zauschn.) Schult. et Schult. f.: субсередземноморський вид, для Луганської області відомий з 10 місцезнаходжень з території Донецького кряжа. Популяції виду хоча і численні, займають площі не більше 0,05 га. Вид регіонально охороняється у Донецькій області [20].

G. chrysantha (Jan.) Schult. et Schult. f.: диз'юнктивно-ареальний вид, поширений на території України у Криму і недавно виявлено одне місцезнаходження у Красnodонському районі [11].

Galium dubovikae Ostapko та *G. donetziensis* Ostapko: ці два види вперше для науки описані з території Луганської області і відомі тут за В. М. Остапко [8] лише з двох місцезнаходжень у Свердловському та Міловському районах. Види регіонально охороняються у Донецькій області [20].

Lathyrus vernus (L.) Bernh.: євросибірський вид, у Луганській області поширений переважно у лісах Донецького кряжа. Чисельність фрагментів популяції майже ніколи не перевищує 100 особин. Є своєрідним індикатором антропогенного навантаження на лісові екосистеми.

Ligustrum vulgare L.: рідкісний субсередземноморський вид на північно-східній межі ареалу, за Є. М. Лавренко [5] релікт. Широко культивується, однак, природних місцезнаходжень виду на території Донецького кряжа в межах Луганської області відомо не більше 10.

Petasites hybridus (L.) Gaertn., Mey. et Schreb.: європейський вид, зростає вздовж берегів річок, спорадично поширений на території області. Популяції види нечисленні, 50 – 100 особин. Зникає внаслідок збору рослин для лікарських цілей, а також забруднення річок. Рослини даного виду мають декоративні ознаки.

Physospermum cornubiense (L.) DC.: субсередземноморський вид, за Є. М. Лавренко [5] релікт, в межах області відомо 7 місцезнаходжень у лісах головного вододілу Донецького кряжа. Популяції виду нечисленні і займають незначні площі.

Rosa subafzeliana Chrsan.: степовий причорноморський вид, на території області відомо лише одне місцезнаходження в околицях м. Ровеньки.

Rumex marschallianus Rchb.: рідкісний для Луганської області вид, відомий лише з двох місцезнаходжень: а) Краснодонський р-н, окол. с. Самсонівка, кам'яниста балка під лісом, на камінні на дні балки (22.07.1957, М. Котов, Є. Карнаух, Г. Кузнецова, КВ); б) околиці м. Луганськ, Луганська сільськогосподарська дослідна станція, низина серед тераси р. Лугань (30.08.1925, Є. Лавренко, КВ).

Scorzonera purpurea L. – євразійський вид, який на території області відомий з 6 місцезнаходжень. Його популяції представлені поодинокими особинами, рослини даного виду мають декоративні ознаки.

Veronica serpyllifolia L.: голарктичний вид на південній межі ареалу, на території області відомий з 6 місцезнаходжень. Зникає внаслідок антропогенного перевантаження лучних екосистем.

Хоча предметом нашого розгляду були тільки вищі рослини з "Переліку", вважаємо за доцільне рекомендувати включення до нього одного виду моху, а саме *Fontinalis antipyretica* Hedw. Цей вид є індикатором забруднення води, і вважалось, що він зник зі Степової зони Європи [1, 2]. Однак у 2001 році *F. antipyretica* знайдено тут у двох пунктах: Луганська обл., Лутугинський р-н, околиці с. Першозванівка, на камінні в притоці р. Луганчик; там саме, на пісковицях у притоці р. Ольховка, між с. Круглик та с. Лісне [4]. У 2004 році нами було виявлено цей вид в Антрацитівському районі, околиці с. Мало-Миколаївка, у воді на пісковицях у верхів'ї р. Ольховка і у Свердловському районі, околиці с. Провалля, у воді на пісковицях у верхів'ї р. Велике Провалля, а у 2011 році знайдено *F. antipyretica* на південному макросхилі Донецького кряжа: Антрацитівський р-н, околиці с. Зелений Гай, у струмку на пісковицях по тальвегу байрачного лісу. Цей вид потребує охорони, оскільки місцеве населення збирає і продає його для утримання в акваріумах. Крім того, зазначаємо, що списки водоростей, лишайників і мохів (які, на жаль, на сьогодні взагалі відсутні) наведені у "Переліку" є надто не досконаліми, не повними, застарілими і не витримують критики, за словами провідних фахівців Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України. У майбутньому ці списки потребують детального перегляду.

Висновки. Практичне виконання запропонованих рекомендацій з подальшим офіційним затвердженням Луганської обласної радою, без сумніву, покращить якість "Переліку" і дозволить більш ефективно зберігати рослинні ресурси Луганської області. Крім того, це буде гарним прикладом для інших регіонів України щодо активності введення списку регіонально рідкісних рослин, а також суттєвим кроком до уніфікації цих списків у країні, оскільки на сьогодні в різних регіонах вони виконані за різними стандартами і мають неоднакову юридичну силу.

Окремо відмічаємо, що "Перелік" є лише офіційною підставою для організації охорони та відновлення популяцій рідкісних і зникаючих рослин в Луганській області, а практичне їх збереження відбувається на територіях природно-заповідного фонду, мережа якого в області потребує подальшого розвитку. У зв'язку з цим вважаємо вкрай необхідними виконання рекомендацій наданих нами у попередніх публікаціях [9, 13, 15], а також створення у Луганській області Національного природного парку "Донбаський" і Регіонального ландшафтного парку "Зелене намисто Донбасу", що дозволить зберегти

останні унікальні природні лісові і степові масиви на територіях Свердловського, Краснодарського, Лутугинського, Антрацитівського і Попаснянського районів.

1. Бойко М. Ф. Редкие виды бриофлоры степной зоны европейской части СССР // Ботан. журн.- 1991.- 74, №5. - С.759-766.
2. Бойко М. Ф. Анализ бриофлоры степной зоны Европы. - Киев, 1999.
3. Винченко Т. С. Рослини України під охороною Бернської конвенції. - К., 2006.
4. Вірченко В. М., Попова О. М., Перегрим М. М. Нові знахідки рідкісних мохів на півдні України // Інтродукція рослин. - 2004. - №2. - С. 9-11.
5. Лавренко Е. М. Леса Донецького кряжа // Почвоведение. - 1926. - №3-4. - С. 123-144.
6. Маслова В. Р., Лесняк Л. І., Мельник В. І., Перегрим М. М. Червона книга Луганської області. Судинні рослини. - Луганськ, 2003.
7. Мосякін С. Л. Рослини України у світовому Червоному списку // Укр. ботан. журн. - 1999. - 56, 1. - С. 76-88.
8. Остапко В. М. Раритетний флорифонд юго-востока Украины (хорология). - Донецьк, 2001.
9. Перегрим М. М. Нові перспективні території для створення об'єктів природно-заповідного фонду на Луганщині // Заповідна справа в Україні. - 2003. - Вип. 1, Т. 9. - С. 88-90.
10. Перегрим М. М. Нові відомості щодо географічного поширення раритетних видів рослин на території Донецького кряжу. // Чорноморськ. ботан. журн. - 2006. - Т. 2, № 1. - С. 123-128.
11. Перегрим М. М. Нові місцезнаходження рідкісних видів рослин на території Донецького кряжу. // Укр. ботан. журн. - 2006. - № 4 (63). - С. 519-522.
12. Перегрим М. М. Рідкісні та зникаючі види флори Донецького кряжу: Автореф. дис. ... кандидата біол. наук / Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України. - К., 2006.
13. Перегрим М. М. Пропозиції щодо розвитку природно-заповідного фонду Луганської області // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. - 2011. - 29. - С. 37-39.
14. Перегрим М. М., Лесняк Л. І., Перегрим О. М. Нові флористичні знахідки на території Донецького кряжу. // Укр. ботан. журн. - 2004. - № 5 (61). - С. 79-83.
15. Перегрим М. М., Перегрим Ю. С. Флористичні знахідки рідкісних видів рослин у долині річки Білої (Луганська область) // Чорноморськ. бот. журн. - 2009. - Т.5, №3. - С. 427-436.
16. Перелік видів рослин не занесених до Червоної книги України, що підлягають особливій охороні на території Луганської області // Додаток до рішення сесії Луганської обласної ради №20/21 від 25 грудня 2001 р. "Про затвердження Переліку видів рослин не занесених до Червоної книги України, що підлягають особливій охороні на території Луганської області, та Положення про нього".
17. Перелік видів рослин не занесених до Червоної книги України, що підлягають особливій охороні на території Луганської області // Додаток до рішення №32/21 Луганської обласної ради від 3 грудня 2009 р. "Про затвердження переліку видів рослин, не занесених до Червоної книги України, що підлягають особливій охороні на території Луганської області".
18. Перечень редких, эндемичных, реликтовых и находящихся под угрозой исчезновения видов растений, сбор (добывание) которых запрещается на территории области // Приложение № 2 к решению первого заместителя главы областной Государственной администрации "Об установлении лимитов использования дикорастущих лекарственных, технических и других ценных видов растений" от 2 июня 1992 г. № 13.
19. Собко В. Г., Грищенко В. В., Гнатюк А. Н., Деркач О. В., Мініна Ю. В. Рідкісні види флори України у Європейському Червоному списку // Інтродукція рослин. - 2002. - №3-4. - С. 4-13.
20. Червона книга Донецької області: рослинний світ (рослини, що підлягають охороні в Донецькій області) / Під заг. ред. Остапко В. М. - Донецьк, 2010.
21. Червона книга України. Рослинний світ. / Під заг. ред. Дідуха Я.П. - К., 2009.
22. Mosyakin S., Fedoronchuk M. Vascular plants of Ukraine. A Nomenclatural checklis - Kiev, 1999.

Надійшла до редколегії 12.10.11

УДК 582.949.2:581.14

Г. Рудік, канд. біол. наук, Т. Мультиян, студ.

ПОЧАТКОВІ ЕТАПИ ОНТОМОРФОГЕНЕЗУ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДИНИ *LAMIACEAE* LINDL. EX SITU

Представлено результати досліджень початкових етапів розвитку *Stachys alpina* L., *St. cretica* L., *St. lanata* Jacq., *Salvia coccinea* Etlinger, *S. glutinosa* L., *S. sclarea* L. Надано детальну характеристику латентного та прегенеративного (віргінільного) періодів онтоморфогенезу.

The results of researches of the initial stages development *Stachys alpina* L., *St. cretica* L., *St. lanata* Jacq., *Salvia coccinea* Etlinger, *S. glutinosa* L., *S. sclarea* L. are presented. The detailed characteristic of latent and pregenerative (virginal) periods of ontomorphogeny is given.

Інтродукція рослин у ботанічних садах дозволяє проводити їх всебічне вивчення, у тому числі й дослідження онтоморфогенезу у нових умовах вирощування. Детальне вивчення онтоморфогенезу рослин та його окремих етапів має особливо важливе значення, оскільки отримані дані можуть бути застосовані при вирішенні теоретичних питань систематики і філогенії, а

також при розробці раціональних методів вирощування і розмноження рослин.

Значний науковий та практичний інтерес представляє родина Губоцвітих (*Lamiaceae* Lindl.), яка налічує близько 200 родів, поширених майже по всій земній кулі, проте найбільше різноманіття спостерігається у Середземномор'ї, Ірано-Туранському і Східно-